

חוקות הארץ

הלכות כלאים לרמב"ם

פרקים א-ד

ועליהן ביאורים וחידושים מאת הראי"ה קוק

בתוספת: הלכות, עיונים, ומראי מקומות

שנכתבו ונערכו

ע"י צוות מכון התורה והארץ

**בהוצאת מכון התורה והארץ
כפר דרום – אשקלון**

טל' 08-6847325, פקס' 08-6847055

אינטרנט

www.toraland.org.il

דוא"ל

Mahon@inter.net.il

יוצא לאור בסיוע משרד החינוך

התרבות והספורט – מינהל התרבות

©

כל הזכויות שמורות

ISSN O793 D - 4262

סדר ועימוד

א"א 054-6671877, 054-6672712

דפוס חמד ירושלים

לזכר

אמנו וסבתנו האהובה גיבורת החיים והאמונה

מרת מלכה וייס ע"ה

מקלויזנבורג - בני ברק

בת ר' מרדכי ואסתר ביקסנשפנר הי"ד

אלמנת ר' משה וייס הי"ד

אשר שרדה את אימי השואה עם שני ילדיה הקטנים
זכתה לעלות לארץ ולגדל את צאצאיה לתורה ולמעשים טובים

מתוך אמונה ודבקות בחיים

כאשר שם שמים ודברי חכמה שגורים בפיה כל ימיה

נלקחה לבית עולמה ביום ב' באדר תשס"ו

תוכן הספר

6	הנחיות למעיין
7	ברכות והקדמה
13	תוכן מפורט של פרקים א-ד
26	רשימת המשתתפים בספר
27	הלכות כלאים פרקים א-ד

הנחיות למעיין

- א. הלכות כלאים לרמב"ם שהובאו בספר הובאו באות וילנה מודגשת. מעל ההלכה צויין שמקורה מהרמב"ם. מובאות מהרמב"ם בתוך ההלכות השונות אף הן באות וילנה בהוספת כותרת צד – רמב"ם, נוסח הרמב"ם הוא לפי מהדורת שבתי פרנקל.
- ב. הלכות כלאים של הראי"ה קוק וחידושו הן באות פרנק-ריל מודגשת. בפיסקה ראשונה ממספר פסקאות של הראי"ה קוק ישנה כותרת צד – ראי"ה.
- ג. הוספות צוות מכון התורה והארץ הן באות נרקיסים, הכותרות מודגשות, וההלכות וההערות אינן מודגשות.
- ד. מספרי ההערות בכל הלכה מתחילים מחדש. כמו"כ בחידושי הראי"ה הותחל סיפור ההערות מחדש.
- ה. הרצי"ה קוק כתב ציוני מקורות קצרים להלכות עפ"י סדר הא-ב, ציוני מקורות אלו הוכנסו בתוך ההערות של מכון התורה והארץ ללא שינוי באותיות פרנק-ריל מודגשות.
- ו. בתוך הספר הפניות ממקום למקום עפ"י הפרק וההלכה. עפ"י חלוקת המשנה של אות ומספר הערה.

הרב אברהם שפירא

[הרב הראשי לישראל]
ראש ישיבת מרכז הרב

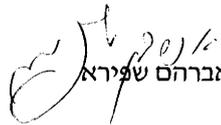
בס"ד

טבת תשס"ו

מכתב ברכה

הובאו לפני גליונות מהספר הנכבד "חקות הארץ", הסובב והולך בשיטות הפוסקים בהלכות כלאים, דבר דבור על אופניו, בשפה ברורה, דבר נאה ומתקבל, מפרי עמלם של ת"ח מובהקים חברי מכון "התורה והארץ" אשר בדרומה של ארצנו ה"ק, אשר פירותיהן מעידין עליהן ואינם צריכים לקול" (עי' ב"ר ט"ז). וכבר אמרו חז"ל תורת שלמדתי באף - עמדה לי, וחיבור זה אשר לפנינו נכתב גם בעת מצוקה בעת הנף יד על גוש קטיף, אמונה זה סדר זרעים, שמאמין בחי עולמים וזורע. ובחיבור זה זכינו להו"ל גם ביאורים של מרן הראי"ה זצוק"ל, על סדר הרמב"ם הלי כלאים [ואף החל לכתוב ספר הלכות כלאים כמתכונת חיבורו הגדול בהלי שביעית], והוא מצורף לקודש בחיבור זה, אשר פותח צוהר לכל העוסקים במצוות התלויות הארץ. ואשרי כל העוסקים בהליכות עולם, לזכות את הרבים, בירורי הלכות הנצרכות בארצנו הק', ובעז"ה יזכו לברך על המוגמר בכרך זה ובחיבורים נוספים, אשר יזרעו וישרישו יתדות בבית ישראל לשם תהילה ולתפארת. ויבורכו מן שמיא רבני מכון "התורה והארץ" אשר בנו בית זה לתפארת, ובנוסף אליהם בני היקר הרה"ג רבי בן ציון שליט"א שמסר לידי מכון "התורה והארץ" את בירורי הראי"ה על הלי כלאים, טוב עין הוא יבורך, ונתבשר כולנו בבשורות טובות לנו ולכל ישראל.

הכו"ח לכבוד התורה ולומדיה.

הרב אברהם שפירא

ברכת הרה"ג הרב יעקב אריאל שליט"א

נשיא מכון התורה והארץ ורב העיר רמת-גן

כמעשהו בשבת כך מעשהו בחול. לאחר הוצאת "שבת הארץ" השלם הגיעה שעתן של הלכות כלאים. אף כאן המסד הוא חיבורו של מרן הרב קוק זצ"ל, והטפחות הן תוספת מורחבת של חבר תלמידי חכמים, ובראשם הרב יהודה עמיחי שליט"א ממכון התורה והארץ, שעמלו שנים כדי להוציא לאור דבר מתוקן מתחת ידם.

מרן הרב קוק יצר כאן ובשבת הארץ סגנון הלכתי חדש, שהפך להיות נפוץ ומקובל מאוד בעולם התורה בדורנו, לכנס על כל הלכה את כל הנאמר עליה, כולל פסיקות מעשיות שנידונו כתוצאה משאלות חדשות העולות על הפרק. התורה היא עץ חיים ההולך וגדל בכל עת ובכל שעה, מצמיח עלים ופרחים ונותן פריו בעתו להורות לעם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. וכדי לאפשר לכל מי שרוצה לשבת בצילו של העץ ולאכול פרותיו המתוקים יש צורך לטפח את העץ ולאפשר לו לגדול ולשלוח ענפים לכל עבר. ועל כך נאמר וחיי עולם נטע בתוכנו.

לברכה מיוחדת ראויה הספרות העוסקת במצוות התלויות בארץ. מעצם טבען נטועות הן באדמת ארץ ישראל. אחת החמורות שבהן הן הלכות כלאים. ההלכות קשות ועמוקות מצד עצמן וקיומן הלכה למעשה קשה שבעתיים. החקלאי, ובפרט זה המודרני, עומד מול מצבים מסובכים שעליו להתמודד אתם. העצות המקצועיות שהמומחים לחקלאות מייעצים פעמים רבות נוגדות את ההלכה. הדבר מורגש בעיקר בהרכבות כלאים. יש צורך לתת לחקלאי מענה הולם שבו תישמר ההלכה במילואה ועם זאת תאופשר חקלאות מתקדמת ורנטבילית המפרנסת את בעליה בכבוד. ספר זה מציע בפני הלומד את כל השיטות ומאפשר לו לברר את ההלכה מכל צדדיה ולבסוף להגיע למסקנה מעשית בכל מקרה ומקרה עפ"י תנאיו המיוחדים.

נתקיים לדאבונו במבני כפר דרום יובבי"א ערו ערו עד היסוד בה, אולם דברי התורה שנלמדו במכון כולל אלו שבחיבור זה הועברו למקומו

החדש של המכון ונכתבו בספר. מצילין ספר תורה מפני הדליקה. ישיב ה' שבות עמו בקרוב.

המכון תיפקד בשנים האחרונות במצב מיוחד שניתן לראות בו מעין "כלאים" שבו שני מצבים סותרים זה את זה. עיסוק בתורה בכלל, ובהלכות חמורות אלו בפרט, מצד אחד, ואש תופת של שנאה וקטל מאידך. ואש באש לא פגעה. אש התורה לא זו בלבד שלא כבתה, אלא אדרבה הרוח ליבתה את האש.

על הכתוב "סמכוני באשישות" דורשים חז"ל שתי אישות הן אש שחורה ואש לבנה. שתי בחינות הן באש, אש מכלה, שורפת ומחשיכה ואש מאירה ומחממת. אש שנאה וחורבן ואש מתיכה ומלכדת. לכאורה שני מיני אש הם והן בחינת כלאים זו בזו. אולם היא הנותנת. אש התורה מתחזקת דווקא כאשר האש המחריבה ההורסת מתגברת. מעין תשובת המשקל.

השימוש הנרחב בהרכבת כלאים נובע מהצורך לשלב את כוחה של כנה חזקה ופראית עם רוכב תרבותי ומעודן. המכון שוקד על דרכים כשרות לפיהן ההרכבה תיעשה מין במינו כי עצם הרעיון של שילוב כוחות ניגודיים לא רק שאינו פסול, אדרבה כך ראוי שייעשה בתנאי שייעשה כהלכה. גם במישור החברתי יש צורך בשילוב כוחות: לרתום את כוחות ההרס והחורבן לשאיפת הבניין והיצירה אולם כל זאת בדרכה של תורה. ולכך התכוון הנביא יחזקאל (פרק לז):

כֹּה אָמַר אֱ-דֹנִי א-לֵהִים הִנֵּה אָנִי לִקַּח אֶת עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד אֲפְרַיִם וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל חֲבָרְיוֹ וְנִתַּתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת עֵץ יְהוּדָה וְעֲשִׂיתֶם לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדֵי... כֹּה אָמַר אֱ-דֹנִי א-לֵהִים הִנֵּה אָנִי לִקַּח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִלְכוּ שָׁם וְקִבַּצְתִּי אוֹתָם מִסְּבִיב וְהִבֵּאתִי אוֹתָם אֶל אֲדָמְתָם. וְעֲשִׂיתִי אוֹתָם לְגוֹי אֶחָד בְּאֶרֶץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וּמִלֶּךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ וְלֹא יִהְיוּ עוֹד לְשְׁנֵי גוֹיִם וְלֹא יִחְצוּ עוֹד לְשִׁתֵּי מַמְלָכוֹת עוֹד... וְכִרְתִּי לָהֶם בְּרִית שְׁלוֹם בְּרִית עוֹלָם יִהְיֶה אוֹתָם וְנִתַּתִּים וְהִרְבִּיתִי אוֹתָם וְנִתַּתִּי אֶת מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם.

הרב יעקב אריאל

רמת גן עש"ק ויגש תשס"ו

הקדמת מכון התורה והארץ

בס"ד טבת תשס"ו

רבי יהושע דסכנן בשם ר' לוי אמר ארבעה
דברים יצר הרע משיב עליהם וכתוב בהן
חוקה, ואלו הן: אשת אה, וכלאים, שעיר
המשתלח, ופרה אדומה.

(תנחומא חוקת סי' ז)

בגיל וברעדה אנו מגישים היום לעם ישראל ולארץ ישראל את הספר
"חוקות הארץ" ומברכים ברכת "שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה".
"מכון התורה והארץ" קיבל לפני מספר שנים מידי מו"ר ראש ישיבת
"מרכז הרב" הרה"ג אברהם אלקנה שפירא שליט"א את כתב היד של
מרן הראי"ה קוק זצ"ל על חמשת הפרקים הראשונים של הלכות כלאים
לרמב"ם. כתב היד שהתקבל היה במתכונת כתב היד של "שבת הארץ"
שבו הביא הרב זצ"ל את עיקרי שיטות הראשונים, לא כספר פסיקת
הלכות אלא הגשת החומר לפני חכמים, למען ידעו את הדרך אשר ילכו
בה. בכתבים אלו של הגראי"ה קוק זצ"ל יש המשכיות לספר פאת השלחן
שעיטר את דברי הרמב"ם בשיטות נוספות המסבירות או חולקות. ספר
"שבת הארץ" הורחב על ידי מרן הראי"ה קוק ולאחר פטירתו על ידי מו"ר
הרב צבי יהודה קוק זצ"ל, ואילו הקובץ על הלכות כלאים לא נמצא לו
גואל. מכון התורה והארץ קיבל על עצמו את המשימה לטפל בקובץ
להרחיבו ולהוסיף עליו עוד שיטות ראשונים ובאורי אחרונים על פי סדר
הרמב"ם. בכך ניתן ללומדי התורה אפשרות להכיר את הדעות השונות
בהלכות כלאים. ספר זה שאנו מגישים היום כולל בתוכו את ארבעת
הפרקים הראשונים מהלכות כלאים לרמב"ם שעיקרם הלכות כלאי
זרעים, ואי"ה גם חלקו השני (פרקים ה-ח) העוסק בייחוד בכלאי הכרם
יצא בקרוב לאור. קראנו לתוספות שהוספנו בשם "חוקות הארץ" שהרי
הקב"ה קרא לכלאים – חוקה – "את חקותי תשמרו, בהמתך לא תרביע
כלאים".

מו"ר ראש הישיבה שליט"א זיכה אותנו ג"כ במחברת חידושים מדברי הרב קוק זצ"ל, המחברת הזאת היא רק על פרקים א ו-ב ואיננה שלמה. כמו כן אין המחברת בכת"ק של הרב קוק זצ"ל אלא העתקה של אחד מתלמידיו. על כן היו מקומות שהדברים לא הגיעו שלמים ומבוארים, והיה צריך להשמיט חלק מהחידושים. יש לציין שחלק גדול מחידושי הרב קוק זצ"ל נמצאים לאחר מכן בתשובותיו ההלכתיות במשפט כהן. בכתובה ועריכת הספר עסקו רבני מכון התורה והארץ מספר שנים, בלימוד, ליבון וברורי הלכה במצוות כלאים, מלבד העיסוקים הרבים בכל המצוות התלויות בארץ יישומם והסברתם. יעמדו על הברכה כל המסייעים ומחזקים במלאכת קודש זו. ברכה מיוחדת לנושאים בעול החזקת התורה והפצתה הלא המה ה"ה אליעזר ברט ועמי גיאת, ישלם ד' שכרם ותהא משכורתם שלמה מאת בורא כל.

* * *

בכלאי זרעים, מלבד איסור "שדך לא תזרע כלאים" הוסיפו חז"ל ואמרו שהזרע כלאים בארץ ישראל עובר גם משום "לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים", שמירת הגבולות היא בייחוד בארץ ישראל. הקב"ה נתן את ארץ ישראל לעמו, ועמד ונתן לכל שבט ושבט ולכל אדם ואדם את שטחי אדמתו המיוחדים. מצות כלאי זרעים היא מהמצוות התלויות בארץ אבל יש בה גם את הסידור הפנימי בתוך נחלת ארץ ישראל. מכון התורה והארץ היה כעשרים שנה בגוש קטיף. לפני כעשור שנים הוקם בית הקבע של מכון התורה והארץ בכפר דרום. המכון כלל את מחלקת המחקר התורני, מדרשה, וצוות אגרונומי-מדעי. ליד המכון היה גן המצוות ללימוד מצוות התלויות בארץ בפועל, לעי"נ הרב שמעון בירן הי"ד, שנרצח בשערי המכון. בתוך המבנה היה מוזיאון המתאר את הקשר לארץ ישראל ואת המצוות התלויות בארץ בימי האבות, בית ראשון ושני, בגלות ובתקופתנו. המבנה היה מרשים כיאה לאור תורת ארץ ישראל. בחודש בו נחרבו ארמוני ויצאוני בני, חרבה גם יצירה זו, ורבני המכון עם כל תושבי גוש קטיף פוזרו במקומות שונים.

חוקות הארץ

בימים שחסרה ההכרה שהקב"ה נתן לנו את ארץ ישראל ואיננה שייכת לרשות אחרת, "בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם, יצב גבולות עמים למספר בני ישראל". בימים שעמדו מהרסיך ומחריביך וגרשו יהודים מנחלתם והסיגו גבולות אשר גבלו ראשונים, בימים שרבו "האומרים לרע טוב ולטוב רע, שמים חשך לאור ואור לחושך, שמים מר למתוק ומתוק למר". בימים אלו עלינו להגביר ולחזק את העיסוק במצוות התלויות בארץ, להוסיף בהכרת מעלתה וחשיבותה של הארץ אשר עיני ד' אלוקינו בה מראשית השנה ועד אחרית שנה.

יהי רצון שהעיסוק במצוות התלויות בארץ ובייחוד במצוות כלאים, יסייע להשיבנו לאדמתנו ונחלתנו, לראות בישע ד' על עמו ונחלתו, ואור חדש על ציון יאיר.

יהודה הלוי עמיחי

כפר דרום – אשקלון

מכון התורה והארץ

תוכן מפורט של פרקים א-ד

פרק ראשון

- 27 הלכה א
- א. החיוב בכלאי זרעים
 - ב. הסגת גבול בכלאי זרעים
 - ג. מפולת יד בכלאי זרעים
 - ד. כלאי זרעים וכרם בזמן הזה
 - ה. כלאי שדה וכרם בבית
 - ו. שעת החיוב בזרע שני מינים
- 33 חידושים
- 34 הלכה ב
- א. מחפה
 - ב. מנכש
 - ג. משקה
 - ד. עציץ נקוב
 - ה. עציץ נקוב מן הצד
 - ו. עציץ מוגבה
 - ז. חומר העציץ
 - ח. אילן זרעים
 - ט. בעציץ ובקרקע
 - י. בעציץ שאינו נקוב
- 42 חידושים
- א. זריעה אחר זריעה
 - ב. שורש קטן בנזרע או שווה לכל
 - ג. זריעה בעציץ שאינו נקוב
- 45 הלכה ג
- א. כלאים בשדה גוי
 - ב. לעדור עם הגוי
 - ג. אמירה לגוי בכלאי זרעים
 - 1. אמירה לגוי בשדה ישראל
 - 2. אמירה לגוי בשדה גוי
 - ד. כלאים בשדה שותפים

חוקות הארץ

	ה. קיום בכלאים
	ו. קיום בשותפות עם גוי
52	חידושים
55	הלכה ד
	א. כלאים במאכל בהמה ושאר צרכי אדם
	ב. אין כלאים במאכל בהמה
	ג. זריעה לשימושים שונים
58	חידושים
	א. עשבים מרים בכלאי הכרם
	ב. מאכל בהמה בכלאי זרעים
	ג. זרעי מאכל אדם שהתקלקלו
61	הלכה ה
	א. הרכבת ירק בירק בארץ ישראל
	ב. הרכבת ירק בירק בחו"ל
	ג. הרכבת נכרי ירק בירק
	ד. הרכבת אילן סרק באילן מאכל או אילן מאכל באילן סרק.
	ה. סרק בסרק
	ו. הגדרת סרק
	ז. ירק באילן
	ח. הרכבת שורש
	ט. הרכבות מיוחדות
68	הלכה ו
	א. הרכבה ע"י גוי בשביל ישראל
	ב. זרעי אילן ושדה ביחד
73	חידושים
74	הלכה ז
	א. דינם של הפירות
	ב. נטיעת עץ וירק מורכב
	ג. קיום אילן מורכב
	ד. הרכבת ייחור מהרוכב
79	חידושים
	א. גדרי האיסור לקיים כלאי זרעים

חוקות הארץ

- ב. נטיעת ייחור מאילן שהורכב
ג. נטיעת אילן המורכב פעם שניה
- 83 הלכה ח
א. זרעים שאינם למאכל אדם
ב. הגדרת ירק
- 86 הלכה ט
א. דינו של החרדל

פרק שני

- 87 הלכה א
א. מלקות בזרע רובע הקב
ב. א' מכ"ד מצומצמים
ג. מיעוט לאחר השרשה
- 91 חידושים
- 94 הלכה ב
א. זמן שיעור א' מכ"ד
ב. צירוף מינים במבטל ובמתבטל
- 97 הלכה ג
א. תבואה וקטניות
1. בכל מיני תבואות וקטניות שיעור המתבטל ברובע הקב
2. תבואה וקטנית הנזרעים פחות מסאה לפי המתבטל
ב. תבואה בזרעונים בא' מכ"ד
ג. דעת הגר"א
1. תבואה הנזרעת סאה בבית סאה שנתערבה בתבואה הנזרעת יותר מקביים לבית סאה
2. תבואה בזרעוני גינה
ד. כשהמין המבטל נזרע יותר מסאה בב"ס
ה. בין קביים לשלשה
ו. תערובת מינים הנזרעים בגדלים שונים
ז. תערובת כששני המינים מעל תשעה קבין
ח. תבואה וקטניות בכל כמות – ברובע
- 103 הלכה ד

חוקות הארץ

104	הלכה ה
105	חידושים
106	הלכה ו
		א. ערוב בשעת הכינוס
		ב. ערוב בשעת הזריעה
108	חידושים
109	הלכה ז
		א. כמות האוסרת
		ב. ימעט או יעקור
		ג. קנס
111	חידושים
112	הלכה ח
113	הלכה ט
		א. חלקי האסטיס
		ב. חלקי התלתן
115	הלכה י
		א. סימני זרוע למאכל אדם
		ב. ממעט הכל
		ג. הסיר לצורך עבודה
		ד. עקירת הכל במקום הגרנות
118	חידושים
		א. סילוק מראית העין
		ב. גילה דעתו שרוצה בקיום הכלאים
120	הלכה יא
		א. אגודה ועלים מגולים
		ב. הטמין והשריש
		ג. האיסור בטומן שהשריש
124	חידושים
		א. נטיעה בסדן של שקמה
		ב. הטומן אגודת לפת וצנון
		ג. עלים מגולים או אגודות

חוקות הארץ

- 127 הלכה יב
א. זריעה ע"ג קנבוס או לוף
ב. זריעה ע"ג זרע
ג. קנבוס – קרבוס
- 129 חידושים
- 130 הלכה יג
א. התלעה והיפוך
ב. התלעה או היפוך
ג. שלשה ימים
ד. שיעור המתנה
ה. צורת החריש
- 134 הלכה יד
א. היפוך ואח"כ זריעה
ב. זריעה ואח"כ היפוך אם לא צמח או קורסם
ג. זריעה אחר קרסום או קצירה ללא צורך בהיפוך
- 136 הלכה טו
- 137 חידושים
- 139 הלכה טז
א. הפקרה בפחות מאחד מעשרים וארבעה
ב. הפקרת אילנות
ג. הפקרת כרם
- 141 חידושים
- 142 הלכה יז
א. עקירה לפני אדר
ב. שדות כלאים הפקר
1. בי"ד מכריז ומפקיר כל שדה
2. בי"ד מכריז ולא מפקיר כל שדה
3. השדות הפקר ללא הכרזה
ג. שדות כלאים בזמן הזה

פרק שלישי

145	הלכות א ו-ב
	א. הבחנה עפ"י המין והצורה
	ב. ההבחנה בימינו
	ג. משמעות המין והצורה בדיני כלאים
148	חידושים
149	הלכה ג
	א. השם כקריטריון למין
	ב. שני צמחים ממין אחד כשאינם דומים
	ג. הקשות והמלפפון – מין אחד או דומים
	ד. המין נקבע עפ"י היסוד הגזעי
	ה. קביעת המין בתוצר של תערובת
	ו. קביעת המין של ענף מהעץ המורכב
	ז. צנון ונפוס
	ח. חרדל ולפסן
	ט. מיני דלעת זע"ז
157	הלכה ד
	א. תפוח יערי ופירות בר
	ב. האפרסק והשקד
161	הלכה ה
	א. רמת הדמיון במראה הפרי העלים והטעם
	ב. דמיון בכל הסימנים לחומרא
164	חידושים
167	הלכה ו
	א. הלפת והצנון
	ב. הגדרת המין
	1. דעת הסוברים שהדמיון הוא דין במראית העין, והגדרת המין נקבעת עפ"י כללים אחרים
	2. דעת הסוברים שהדמיון הוא סימן למין
	3. דעת הסוברים שהטעם הוא סימן למין
	4. דעת הסובר שהמין נקבע עפ"י איחוי ההרכבה
	5. דעת הסובר שהמין נקבע עפ"י כושר ההפריה ההדדי

חוקות הארץ

	ג. אילן מאכל באילן סרק
	ד. מינים פרטיים
176	חידושים
177	הלכה ז
178	הלכה ח
179	הלכה ט
	א. הגדרת שדה
	ב. דין זרעונים
	ג. הצורך בהרחקה
	ד. הרחקה ברבוע
	ה. גודל ההרחקה
	ו. מקום בית הרובע
	ז. חבוש
184	חידושים
185	הלכה י
	א. הגדרת שדה ירק
	ב. שיעור ההרחקה בירק
	ג. צורת ההרחקה בין שדות ירק
	ד. זריעה בתוך ו' הטפחים
	ה. חבוש בירק
	ו. מרובע בירק
188	חידושים
189	הלכה יא
190	הלכה יב
	א. שורה בתוך שדה
	ב. תלם וטפח ומחצה
	ג. רוחב תלם ועומקו
	ד. רוחב התלם
	ה. הרחקה משורה קצרה מו' טפחים
	ו. הרחקה משורה שאורכה יותר מו' טפחים
	ז. רוחב השורה
	ח. תלם כשדה בפני עצמו

חוקות הארץ

195	חידושים
196	הלכה יג
		א. הרחקת ששה טפחים
		ב. גדרי שורה
		ג. היחס בין שורת דלועין ודלעת יחידית
		ד. עלים שהסתבכו
		ה. הרחקה בין שתי שורות
201	חידושים
202	הלכה יד
203	הלכה טו
		א. בור
		ב. ניר
		ג. גפה
		ד. דרך
		ה. גדר
		ו. חריץ
		ז. אילן
		ח. סלע
		ט. שביל, נחל ושלולית
		י. צורת הפתח
		יא. זרע על דעת לעשות גדר
210	חידושים
211	הלכה טז
		א. סמיכת מין אחר לשדה חבירו
		ב. המשכת מין שדה חבירו לתוך שדהו
		ג. היתר זריעה בהמשכה
		ד. איסור כלאים בשדהו אפילו כהמשך לשדה חבירו
		ה. זריעת כלאים בשדה חבירו
216	חידושים
218	הלכה יז
		א. תלם פשתן בהרחקה בלבד
		ב. המין שבשדהו בהשוואה למין של חבירו

חוקות הארץ

- ג. קצה שדהו
- ד. תלם לבדיקה בלבד
- ה. תלם מפולש
- ו. זורע להשחתה

הלכה יח 221

- א. שני מינים מקיפים
- ב. חרדל וחריע אינם מזיקים לתבואה
- ג. חרדל וחריע מזיקים לתבואה
- ד. דין חבוש בתבואה וירקות
- ה. דין הקטניות
- ו. ראש תור
- ז. ראש תור בירקות
- ח. ראש תור מערונה לערוגה
- ט. ראש תור בחורבה
- י. תלם

פרק רביעי

הלכה א 228

- א. שתי השורות
- ב. ההרחקה בין המינים
- ג. בשני מינים
- ד. ערוגות ושדה של שתי שורות מכל מין
- ה. בעוקר וזורע
- ו. כשחלק מהמינים שתי שורות וחלקם שורה אחת
- ז. שורה אחת ממין אחד ליד שורה אחת ממין שני
- ח. ההרחקה הדרושה בין שורות בודדות
- ט. במינים אחרים שעליהם ארוכים
- י. ההרחקה בין מינים אלו למינים אחרים

חידושים 237

הלכה ב 239

- א. המינים הזרועים בשדה
- ב. זריעת שורות של קישואים או פול המצרי
- ג. גודל שורת הדלועים
- ד. כשרוחב הדלועים יותר משורה אחת

חוקות הארץ

- ה. זריעת שורות של דלעת שאינה יוונית
ו. ההרחקה בין שורות הדלועים ובין שורות הדלועים לירק
ז. כשאין שתים עשרה אמה בין שורות הדלועים

246 חידושים

247 הלכה ג

א. הרחקת בית רובע בדלעת

ב. התבואה

ג. דברים שבתוך הרחקות אחרות

ד. קבר בניין

ה. סלע

ו. דברים אחרים בתוך בית הרובע

1. נקע

2. ניר, בור

3. דרך

4. גדר

5. גפן

6. ירק

ז. כשהמקום כולו אינו ראוי לזריעה

258 חידושים

259 הלכה ד

א. הסוברים שהעומק הוא היכר

1. עומק התלם ורוחבו

2. הרחקה בין המינים

3. אורך התלם

ב. הסוברים שיש להרחיק בין המינים

1. בתלם עמוק ושאינו עמוק

2. ההרחקה בין המינים

ג. זריעה בהרחקה בתחתית התלם

ד. תלם המפסיק בין מינים שונים

ה. המינים הנזרעים

ו. שלושה זרעונים בתלולית

266 הלכה ה

א. תנאי היתר הנטיעה בגומה

ב. שתילה וזריעה

חוקות הארץ

- ג. זריעה מירבית בגומה ומסביבה
- ד. היתר הטיית המינים שלא בגומה קטנה
 - 1. ללא גומה
 - 2. בגומה ארוכה, שורות ושדות
- ה. ההטיה

275 הלכה ו

- א. שיטת הסוברים שהמרחק בין המשרים שתי אמות
 - 1. ההרחקה בין המשרים
 - 2. במשרים בודדים
 - 3. ממדי המשר
 - 4. משר של תבואה ושל ירק
 - 5. ההרחקה בין משר תבואה ליחידי
- ב. שיטת הסוברים שרוחב המשרים שתי אמות

285 הלכה ז

- א. קרחות גדולות מבית רובע
- ב. אופן הזריעה של תשע קרחות בתוך בית סאה
 - 1. זריעת הקרחות בהרחקה
 - 2. זריעת הקרחות בהיכר ראש תור
 - 3. זריעה ללא הרחקה
 - 4. זריעה בבית סאה שצורתו שונה
- ג. גודל הקרחות והמרחק שביניהן

290 הלכה ח

- א. קרחת שאינה ריבוע

292 הלכה ט

- א. ההרחקה בין המינים ואופן הזריעה
 - 1. הסוברים שיש להרחיק טפח וחצי
 - 2. הסוברים שיש להרחיק שלושה טפחים
 - 3. הסוברים שיש להרחיק טפח
 - 4. הסוברים שיש להרחיק ששה טפחים
 - 5. הסוברים שאין צורך בהרחקה ליד חלקה גדולה
- ב. זריעה כראש תור ללא הרחקה
- ג. זריעת יותר מחמישה מינים בהרחקה הראויה
- ד. בערוגה שאינה ששה על ששה טפחים
- ה. הרחקה בין ירקות שאינם בערוגה

חוקות הארץ

- 298 חידושים
- 300 הלכה י'
א. ההיתר כשהטה את העלים
ב. היתר תלם במינים שעליהם מתפשטים
ג. תלם בין עציצים סמוכים
- 303 הלכה יא'
א. זריעה חוץ לערוגה כראש תור
ב. זריעה חוץ לערוגה בהרחקה הראויה
- 305 הלכה יב'
א. מספר המינים שמוותר לזרוע באמצע ואופן הזריעה
ב. זריעת מינים נוספים בהרחקה הראויה
ג. נטיעת ראש הלפת בתוך הערוגה
ד. נטיעת דלעת
ה. גבול כהפסק בין מינים שונים
- 308 חידושים
א. גבול גבוה מטפח
ב. נטיעת דלעת
ג. נטיעת ראש הלפת בתוך הערוגה
- 310 הלכה יג'
א. ירקות ששיעור יניקתם מרובה וזרעים שיניקתם מועטת
ב. במקום שהירק אינו נזרע מעט מעט
ג. זריעת מינים שעליהם מתפשטים בערוגה
ד. ההרחקה במיני זרעים
- 313 הלכה יד'
א. בגבול שהתמעט רובו
ב. זריעה זרעים חדשים אחר שנתמעט הגבול
ג. ניכוש והשקיה בגבול שהתמעט
ד. גובהו של הגבול כחלק משיעור הרחקה
ה. גבול שנתמעט ברובו

חוקות הארץ

316	חידושים
317	הלכה טו
		א. מספר העיגולים שמותר לזרוע בערוגה
		ב. שתי וערב כהיכר בכלאים
321	הלכה טז
		א. כשנזרעו במפולת יד

רשימת המשתתפים בספר (לפי סדר הא-ב)

הרב אהוד אחיטוב

הרב יעקב אפשטיין

הרב אביגדור לוינגר

הרב אברהם סוחובולסקי

הרב יהודה עמיחי

הרב יואל פרידמן

הרב מנחם רוזנברג

פרק ראשון

הלכה א

- א. החיוב בכלאי זרעים
ב. הסגת גבול בכלאי זרעים
ג. מפולת יד בכלאי זרעים
ד. כלאי זרעים וכרם בזמן הזה
ה. כלאי שדה וכרם בבית
ו. שעת החיוב בזרוע שני מינים

רמב"ם

הזורע שני מיני זרעים כאחד בארץ ישראל – לוקה, שנאמר שדך לא תזרע כלאים.

א. החיוב בכלאי זרעים

רמב"ם הזורע שני מיני זרעים כאחד בארץ ישראל – לוקה.

יש אומרים שאיסור כלאי זרעים הוא מדין תורה¹.

ראייה ויש מי שאומר² שאיסור כלאי זרעים הוא מדרבנן, אפילו בארץ ישראל, ואין איסור מה"ת בזריעת כלאים כי אם בכלאי הכרם או בהרכבה.

1. כשיטת הרמב"ם (כאן, ובסה"מ ל"ת רטו) כתבו: רס"ג (ל"ת רמו); השלמה (ברכות כב ע"א, חולין ס ע"א ד"ה בעי רבינא); תוס' (שבת פד ע"ב ד"ה ארבע, בכורות נד ע"א ד"ה דגן). רמב"ן (חולין ס ע"א ד"ה הרכיב); מאירי (קידושין לט ע"א ד"ה כלאי זרעים); תוס' הרא"ש (שבת פה ע"א ד"ה וקיים); סמ"ג (לאוין רעט) ריטב"א (קידושין לט ע"א ד"ה למעוטי זרעים; ב"ב צד ע"א ד"ה מיתבי כל, ע"ז סג ע"ב ד"ה אין עודרין); ר"ן (שבת פה ע"ב ד"ה איתביה, חולין דף ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה גרסינן); חינוך (מצוה רמה).
2. [א] רש"י (שבת פד ע"ב ד"ה ואחת, בכורות נד ע"א ד"ה גפנים); רבינו גרשום מאור הגולה (ב"ב צד ע"א ד"ה מיתבי סאה). המשל"מ (פ"א ה"א) הקשה על סתירה בדברי רש"י (קידושין לט ע"א ד"ה ההוא, והא אנן) דסובר שכלאי זרעים אסורים מדין תורה. בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' רפז ד"ה והנה) באר שדברי רש"י בקידושין אינם להלכה. ביאורים וראיות לשיטת רש"י הביאו: חת"ס (יו"ד סי' רפז); פני יהושע (שבת פד ע"ב תוד"ה ארבע, קידושין לט ע"א ד"ה ואלא הכתיב); מגיני שלמה (שבת פד ע"ב ד"ה ארבע); ערוך השלחן (סי' רצז סעי' ב, ג); צמח ציון (עמ' ט-ג); הגר"א ז"ל מלצר (כרם ציון ח"ח קונטרס הערות); ארץ חמדה (ספר ב, מדור א פ"א).

חוקות הארץ

ויש מי שאומר שכלאי זרעים בתבואה חיובם מדאורייתא, ובשאר זרעים חיובם מדרבנן.³

ב. הסגת גבול בכלאי זרעים

יש מי שאומר שמלבד איסור כלאי זרעים הרי הזורע כלאים עובר על איסור נוסף של הסגת גבול, אלא שאין לוקים עליו משום שהוא לאו שבכללות, ועוד שניתן להישבון.⁴ ויש אומרים שאין איסור הסגת גבול בזריעת כלאים.⁵

ג. מפולת יד בכלאי זרעים

רמב"ם הזורע שני מיני זרעים כאחד בארץ ישראל – לוקה.

יש מי שאומר שאין איסור תורה על זריעת כלאים אלא כשזורע במפולת יד.⁶

3. ישועות מלכו (כלאים פ"א ה"א) כתירוץ לשאלת המשל"מ על הסתירה בדברי רש"י. וכ"נ מרש"י בבכורות (נד ע"א). עיין בדברי תוס' (חולין ס ע"א ד"ה הרכיב, תירוץ שלישי), ר"ש (פ"א מ"ז); תוס' שאנץ (ב"ק נה ע"א ד"ה אתיא בסופו).
 4. תוס' (שבת פה ע"א ד"ה לא; חולין פב ע"ב ד"ה הזורע); הובאו דבריהם על ידי פר"ח (מים חיים ריש הל' כלאים); וגליון מהרש"א (שו"ע סי' רצז ס"ק א); ונראה שהלאו הוא לאו נוסף אף בכלאי הכרם. עיין מנחת חינוך (תקמח אות ב ד"ה וכבר).
 5. רש"י (שבת פה ע"א ד"ה גבול, עיין מהרש"א, מהר"ם, הגהות הרא"מ הורוויץ); טור (חור"מ סי' שעו); ריטב"א (פה ע"א ד"ה א"ר יוחנן). הרמב"ם (סה"מ ל"ת רמו); חינוך (מצוה רמה, עיין מצוה תקכב) לא הזכירו שיש איסור הסגת גבול בזריעת כלאים; וכן כתבו במנחת חינוך (מצוה רמה אות א); מעיין החכמה (דף קכא); ארץ חמדה (חלק ב, מדור א, א). ועיין ביאור הגרי"פ לסה"מ לרס"ג (ל"ת רעא, שלח ע"ב).
 6. יש שהביאו זאת כדעת ר' יאשיה; הראב"ד (הובא ברשב"א ורמב"ן חולין פב ע"ב); תוס' שאנץ (שטמ"ק ב"ק נה ע"א); ר"ש (פ"א מ"ז) ותוס' (חולין ס ע"א ד"ה הרכיב) על פי הסבר החזו"א (כלאים ב ס"ק י, סי' א ס"ק יב) ותורת זרעים (כלאים פ"א מ"ז). כס"מ (פ"ד הט"ז). בארץ חמדה ח"ב מדור א פ"ט, עמ' קס, באר גם את הכס"מ פ"ה ה"א על פי שיטה זו; רע"ב (פ"ג מ"ד ד"ה שתי); תי"ט (פ"א מ"ט ד"ה הרי זה); תפא"י (פ"א מ"ט יכין אות עה, פ"ג אות לג, בועז פ"ב אות ט); לבוש (סי' רצז סעי' מ); באור הגר"א הארוך (פ"ג מ"ה); בינת אדם (פ"א סעי' א, עיין בב"א פ"ג אות א); תורת הארץ (פ"י אות ח-י).
- שיטת רש"י על פי הסבר ערוך השלחן (סי' רצז סעי' ג); דברי מלכיאל (ח"ב סי' מא אות יח); הגרא"ז מלצר (כרם ציון ח"ח).

ויש אומרים שאיסור כלאי זרעים מדין תורה הוא אפילו בלא מפולת יד.⁷

ד. כלאי זרעים וכלאי הכרם בזמן הזה

חיוב כלאי זרעים וכלאי הכרם בזמן הזה הוא מדאורייתא.⁸ יש שהסבירו שדין כלאים אינו תלוי בקדושה ראשונה ושניה אלא משעה שנכנסו אליה ישראל חייבים מד"ת בכל גבול עו"מ,⁹ ויש מי שאומר שגם בעבר הירדן המזרחי החובה היא מדאורייתא.¹⁰

- וכן משמע מדברי הרמב"ם בפירושו (פ"ג מ"ד); ובהלכה שכתב הזורע שני מינים כאחד ולא הוזכר במפולת יד.
7. ספר המאורות וההשלמה (ברכות כב ע"א); מאירי (קידושין לט ע"א); כפ"פ (פרק נו, תורת הארץ פ"י אות ח); כס"מ (פ"ה ה"א); משנה ראשונה (פ"א מ"ט); ערוך השלחן (סי' רצז סעי' ה); חזו"א (כלאים סי' א ס"ק יד מכתב ד"ה אין, סי' ב ס"ק י); עיין דרך אמונה (באור ההלכה פ"א ה"א ד"ה כאחד).
- ראב"ד בדעת חכמים (הובא ברשב"א ורמב"ן חולין פב ע"ב). ר"ש (פ"א מ"ז) ותוס' (חולין ס ע"א ד"ה הרכיב) בדעת חכמים, על פי הסבר החזו"א (כלאים ב ס"ק י, סי' א ס"ק יב) ותורת זרעים (כלאים פ"א מ"ז). ר"ן ורמב"ן (חולין ס ע"א) על פי הסבר החזו"א (כלאים סי' ב ס"ק יב).
8. רא"ש (הל' כלאים סי' א, ג); הלכות ארץ ישראל (טור דיני חלה סעי' ט-י, הלכות כלאים סעי' ב); טור סי' רצו.
9. ישועות מלכו (סי' סז); מלבושי יו"ט (ח"ב סי' יז); פסקי הלכות (ה"א ח"ב פ"ה אות ג, ד, שאילת דוד חדושי שביעית); אמונ"י (ערלה פ"ג ה"ז ד"ה תניא); תוה"א (ח"ב פ"א אות מב, ובאות מג הוכיח שכן גם דעת הרא"ש הל' כלאים סי' ג); ארץ חמדה (ספר א שער ב סי' יא, עמ' סז הוצאת מורשת, עמ' צא הוצאת מוסה"ק) בדעת רש"י (קידושין לח ע"א ד"ה בבאכס); דרך אמונה (באור ההלכה פ"א ה"א ד"ה בארץ ישראל); שכלאים אסורים בגבולות עו"מ מדין תורה.
10. תוה"א (ח"ב פ"ב אות נו, נז); שאילת דוד (חדושי שביעית) דן לענין קיני קניזי וקדמוני לענין מצות כלאים, משמע שעבה"י היא בודאי חייבת בדיני כלאים. במלבושי יו"ט (ח"ב סי' יז) כתב שגם לענין סוריא גזרו שדינה כארץ ישראל לדין כלאים. בתוה"א (ח"ב פ"ב אות עד) הקשה על כך.

חוקות הארץ

ויש אומרים¹¹ שכיון שקדושה שניה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא¹² אמנם בדברים שחיובם מצריך ביאת כולכם הרי שישנו פטור מיוחד¹³, אבל כלאים איסורם מדאורייתא במקומות שכבשו עולי בבל. ויש מי שאומר שבזמן הזה בטלה קדושת הארץ ולכן אין חיוב כלאים אלא מדרבנן¹⁴.

ה. כלאי זרעים וכרם בבית

יש מי שאומר שעל כלאי זרעים וכרם שנזרעו ונטעו בבית חייב מדאורייתא¹⁵. יש שחלקו בין כלאי זרעים האסורים בבית מדרבנן, לבין כלאי הכרם בבית שחייבים מדאורייתא¹⁶. יש מי שאומר שכל חיובי כלאים בבית הם מדרבנן¹⁷.

11. צ"ח (ברכות לו ד"ה אמר ר"י) בבאור דעת הרמב"ם; מנחת חינוך (מצוה רמה אות טו ד"ה בארץ ישראל, מצוה תקמח אות ב ד"ה ונוהג. וע"ע מצוה רטז אות טו ד"ה ונוהגת, מצוה רמו אות ח ד"ה אמנם. מצוה רמז אות טו ד"ה שכל, מצוה תקמח ד"ה ונוהג), עמק הלכה (הגר"י אורנשטיין ז"ל סי' ג); תורת הארץ (ח"א פ"י אות ו, ח"ב פ"א אות כג) הביא שהמהרשד"ם (יו"ד סי' קצג) והמבי"ט (ח"ג סי' קכז) התירו כלאים רק כשהיה ס"ס, משמע שס"ל שכלאים אסורים מדין תורה, והכל נמדד לפי קדושת הארץ, וע"ע תוה"א (ח"ב פ"א סוף אות מב ד"ה והנה). חזו"א (שביעית סי' ג ס"ק ט ד"ה והנה).
12. רמב"ם הל' תרומות (פ"א ה"ה); בית הבחירה (פ"ו ה"ו-ה"ז).
13. רמב"ם הל' תרומות (פ"א הכ"ו).
14. תוס' (יבמות פ"א ד"ה מאי, זבחים ע"ג ע"א ד"ה ר"מ); ר"י (טור סי' שלא); עיין משל"מ (פ"י מאכלות אסורות הי"א); תפא"י (ערלה פ"א מ"ב); תוה"א (ח"ב פ"א אות לז, לח, מב), וכן משמע בתשב"ץ (ח"ג סי' רא).
15. ישועות מלכו (פ"א ה"א ד"ה והא דפליגי) מסיק בדעת הרמב"ם שהזרע כלאים בבית חייב מדאורייתא, והקשו עליו בתלמי שדה אות א; ובארץ חמדה (ספר ב מדור א אות יא עמ' קסב, ח"ב סי' ד עמ' רעו).
16. החזו"א (שביעית סי' כו ס"ק ד ד"ה ומש"כ) סובר שכלאים בבית הוי איסור דאורייתא, "דכלאים בעירוב קפיד רחמנא ולא אימעט בית".
17. משפט כהן (סי' מט). בתורת הארץ (פ"י אות יג) נסתפק שמא כלאי כרם חייבים מדאורייתא בבית, וכן נראה בארץ חמדה (מדור א, פ"א עמ' קסב). הרה"ג דב ליאור (אמונת עתיך 5 עמ' 15).
17. צפנת פענח (פ"ה ה"ז); וכן משמע בירושלמי (ערלה פ"א ה"ד) שכל מקום שכתוב שדה וכרם הרי שביית ממועט.

ו. שעת החיוב בזרע שני מינים

יש אומרים שחיוב מלקות בכלאים הוא על שעת הזריעה, ואפילו שהצמח לא ישריש¹⁸. אולם הנוטע בכוונה לעקרו קודם קליטה¹⁹ אסור מדרבנן²⁰. לדעה זו יש מי שאומר שגם הקליטה היא איסור ולכן אם התרו בו שנית בין זריעה לקליטה עובר על שני לאוים²¹, ויש חולקים וסוברים שעובר רק על הזריעה ואין איסור בקליטה²².

18. תוספות (חולין קכ ע"ב ד"ה היכא, ועיין הגרצ"פ פרנק זצ"ל, כרם ציון ח, שו"ת זרעים ח"ב סי' כד ד"ה והלום שדחה את הראיה); ראב"ן (שו"ת סי' נג); חינוך (מצוה תקמח), מנ"ח (מצוה חצר אות יד, מצוה רמה אות כ במסקנתו); מראה הפנים (כלאים פ"א ה"ט ד"ה זרע); תפארת ישראל (בתי כלאים סי' מג); אגלי טל (זרע אות ח ס"ק ו-ז); תורת הארץ (פ"ו אות יא, פ"י אות יא); חזו"א (כלאים סי' ב ס"ק ד ד"ה נראה, סי' ה ס"ק טו ד"ה ומיהו, שביעית סי' כ ס"ק ה ד"ה ואפשר).
19. הגרש"ז אויערבך זצ"ל (כתר תורה, רדומסק, תמוז תשנ"ה) העלה סברא שאם חזר הזורע וליקט הרי מתחייב משעת הזריעה, אולם אם הזרע ניתן במקום שלא נקלט, הרי זה כזורע במקום שלא ראוי לצמיחה, ואיננו חייב.
20. הצפנת פענח (פ"א ה"א) סייג דין זה רק במקרה שהיה מין זרוע תחילה וכעת זרוע מין אחר.
19. הגרש"ז אויערבך זצ"ל (כתר תורה, רדומסק, תמוז תשנ"ה) העלה שהזמן הקובע איננו הקליטה אלא קודם צאת העלים מעל פני הארץ.
20. זריעה כזו היא כעומדת להתפזר, חזו"א (כלאים סי' ב ס"ק ד ד"ה נראה); בארץ חמדה (עמ' קנט הוצאת מורשת, עמ' יט הוצאת מוסה"ק) סובר שרק הזורע על מנת לעקרו פטור מד"ת ואסור מדרבנן, אולם הזורע על מנת לעשות גדר חייב מדין תורה שהרי בשעת הזריעה חייב מיד, ומה בכך שאחר כך יחלקם בגדר.
- (בענין הזורע על מנת להתלמד עיין לקמן פ"ג הי"ז, חזו"א כלאים סי' ב ס"ק ד ד"ה נראה, סי' ה ס"ק טו ד"ה ומיהו, שביעית סי' כ ס"ק ה ד"ה ואפשר).
21. מנ"ח (מצוה רצח אות טו).
22. תורת הארץ (פ"י אות יא); הגרש"ז אויערבך זצ"ל (כתר תורה, רדומסק, תמוז תשנ"ה).

חוקות הארץ

יש מי שאומר שחיוב כלאים הוא רק לאחר שעת השרשה²³.
הזורע במקום שלא יכול להקלט כלל – פטור²⁴.

23. ישועות מלכו (פ"א ה"א ד"ה אמנם, ותו) ועיין בכס"מ (פ"א ה"ג). צפנת פענח (פ"א ה"א) רק בזריעת שני הזרעים כאחד ולוקה משום מקיים כלאים על ידי מעשה ולא משום זורע כלאים, עמק המלך (לגר"י אורנשטיין סי' א).
בספר תוצאות חיים (סי' ח עמ' מג) כתב שבעציץ שאינו נקוב לכו"ע אינו אסור עד שתהא השרשה ואם ליקט קודם שנשרש לא עשה אפילו איסור דרבנן (ועיין הר צבי זרעים ח"ב סי' כד עמ' נט); ועיין משנה אחרונה (עוקצין פ"ב מ"י ד"ה מלאהו).
24. תוספתא (כלאים פ"א הי"ד); ירושלמי (כלאים פ"א ה"ט).

חידושים

רמב"ם הזורע שני מיני זרעים כאחד בא"י – לוקה, שנאמר שדך לא תזרע כלאים.

ראי"ה עיין במשל"מ (פ"א ה"א) שהעיר מדברי רש"י (שבת פד ע"ב ד"ה ואחת¹) שכתב דכלאי זרעים אינם אלא מדרבנן. יעווי"ש. ולענ"ד נראה לומר דרש"י קאי שם איניקה דכלאים. ובהא סבר דכלאי הכרם גם עצם היניקה אסור מדאורייתא, וכלאי זרעים אין יניקתם אסורה אלא מדרבנן, אבל איסור הזריעה מודה רש"י דהוי מדאורייתא גם בכלאי זרעים.

1. ז"ל רש"י: "דגבי כלאים היכרא הוא דבעינן דלא להוי עירבוב דהא אכלאים קפיד קרא אבל ליניקה לא חיישינן אפילו בכלאי הכרם דאורייתא, כדתנן זה סומך לגדר מכאן וזה סומך לגדר מכאן – ואע"ג דינקו מתתאי, וכ"ש כלאי זרעים דרבנן דלא חיישינן ליניקה". לכאורה קשה מכאן על דברי הרב זצ"ל שכתב שיניקה בכרם היא דאורייתא, והרי רש"י הביא שאין חוששין ליניקה גם בכרם ודברי הרב זצ"ל צע"ג.

חוקות הארץ

הלכה ב

א. מחפה	ו. עציץ מוגבה
ב. מנכש	ז. חומר העציץ
ג. משקה	ח. אילן וזרעים
ד. עציץ נקוב	ט. בעציץ ובקרקע
ה. עציץ נקוב מן הצד	י. בעציץ שאינו נקוב

רמב"ם

ואחד הזורע או המנכש או המחפה, כגון שהיתה חמה אחת ושעורה אחת או פול אחד ועדשה אחת מונחין על הארץ וחיפה אותן בעפר, בין בידו, בין ברגלו, בין בכלי, הרי זה לוקה. ואחד הזורע בארץ או בעציץ נקוב². אבל הזורע בעציץ שאינו נקוב מכין אותו מכת מרדות³.

א. מחפה

רמב"ם מונחין על הארץ וחיפה אותן בעפר... הרי זה לוקה.

יש מי שאומר שדוקא כשחיפה אותם כאחת, אבל אם היתה שדה זרועה וזרע בתוך ו' טפחים וחיפה אינו לוקה⁴. ויש מי שאומר שאפילו אם כבר נשתרשו בקרקע וכעת מחפה אותם הרי זה אסור⁵.

ב. מנכש

רמב"ם ואחד הזורע או המנכש... הרי זה לוקה.

1. תוספתא (כלאים פ"א הט"ו); מו"ק (ב ע"ב); מכות (כא ע"ב); ע"ז (סד ע"א).
2. עפ"י משנה (פ"ז מ"ח).
3. מנחות (ע ע"א).
4. צפנת פענח (פ"א ה"ב).
5. חזו"א (סי' ב ס"ק ח ד"ה והא). וחייב על ההשרשה.